

วิถีแม่น้ำ วิถีป่า ของปกากญอสาละวิน งานวิจัยปกากญอ

โดย คณะนักวิจัยปกากญอสาละวิน

เลขมาตรฐานสากลประจำหนังสือ ๙๗๔-๙๓๖๗-๗๕-๘

พิมพ์ครั้งแรก

พฤศจิกายน ๒๕๔๘

จำนวน

๓,๐๐๐ เล่ม

ราคา

๑๒๐ บาท

บรรณาธิการ

เพ็ญพร คีเทศน์

กองบรรณาธิการ

สะพาน ชีววิถีพงษ์, ประติบัติ ทองหล่อ, ชมัยพร ชีวสิริบุญ
สุมาทร ภูถายยาว, สายันต์ ชำหนึ่ง, จันทรา ใจคำมี
ธีระพงษ์ โพธิ์มัน, อัญชลี แก้ววิเศษ

ผลิตและจัดพิมพ์โดย

ศูนย์พัฒนาเครือข่ายเด็กและชุมชน

๗ หมู่ ๒ ต.สบเมย อ.สบเมย จ.แม่ฮ่องสอน ๕๘๑๑๐

โทรศัพท์ ๐๕๓-๖๑๘๖๐๗

เครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

๗๘ หมู่ ๑๐ ถ.สุเทพ ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ ๕๐๒๐๐

โทรศัพท์ ๐๕๓-๒๗๘๓๓๓๔ โทรสาร ๐๕๓-๒๘๓๖๐๘

www.searin.org

รูปเล่ม/พิมพ์ที่

วนิดา เพรต โทรศัพท์ ๐๑-๗๘๓๘๕๖๘

Published by

Center for Children and Community Network

Southeast Asia Rivers Network

This publication was made possible by the collaboration of

กิติกรรมประกาศ

งานวิจัยปกากญอ “วิถีแม่น้ำ วิถีป่า ของปกากญอสาละวิน” เป็นงานวิจัยของชาวปกากญอหรือชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ในเขตป่าสาละวินชายแดนไทย-พม่า

งานวิจัยของคนเล็กๆ ชี้นี้ต้องการนำเสนอข้อมูลด้านต่างๆ ทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ และแนวคิดเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ของชุมชนที่อาศัยอยู่ในผืนป่า ดังคำที่คนเฒ่าคนแก่ได้กล่าวสอนลูกสอนหลานมาว่า “กินน้ำรักษาน้ำ อยู่ป่ารักษาป่า”

คณะนักวิจัยปกากญอสาละวิน ศูนย์พัฒนาเครือข่ายเด็กและชุมชนเครือข่ายแม่น้ำเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ขอขอบพระคุณท่านอาจารย์ชยันต์ วรรณระภูติ และคุณไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ ที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่องานวิจัยชิ้นนี้มาโดยตลอด

ขอขอบคุณพี่น้องไต่บ้านปกากญอที่ตรีเริ่มงานวิจัยไต่บ้านขึ้นมา ทำให้พวกเรามีแนวทางที่สามารถนำมาปรับใช้สำหรับการทำวิจัยในพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวิน

ระหว่างการทำวิจัยนี้พวกเรายังได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนประสบการณ์การวิจัยในแนวทางเดียวกันกับพี่น้องชาวบ้านราชสีไศล น้ำสงคราม เขียงของ และแก่งเสือเต้น จากการแลกเปลี่ยนทำให้พวกเราได้เรียนรู้ประสบการณ์ที่หลากหลายอันเป็นการเติมเต็มให้งานวิจัยโดยชาวบ้านสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น พวกเราจึงขอขอบคุณพี่น้องเครือข่ายงานวิจัยไต่บ้านทุกคน

งานวิจัยชิ้นนี้มีกัลยาณมิตรอาสาสมัครมาช่วยเก็บข้อมูลตามโอกาส
อำนวย ได้แก่ คุณวันดี สันติวุฒิมณี คุณเยาวลักษณ์ ศรีคำภา คุณประภาศรี
แก้วศรี คุณณรงค์ เชียงแก้ว คุณชุตินेत्र ศรีคง คุณสุภาภิต กรีกกล้า
คุณปิ่นแก้ว อุณแก้ว และคุณวิไล บุตะเคียน

และขอขอบคุณคุณพิภพ อุทุมอิทธิพงศ์ ที่กรุณาช่วยแปลบทสรุปเป็น
ภาษาอังกฤษ “มองมูนก เชียงใหม่” สำหรับสารคดีประกอบงานวิจัย และ
คุณกิตติมา คิดอ่าน สำหรับแผนที่

ทุกครั้งที่มาประชุม เจ้าหน้าที่และเด็กๆ จากศูนย์พัฒนาเครือข่าย
เด็กและชุมชน อำเภอสบเมย ช่วยดูแลคณระนักวิจัยอย่างดีเสมอมา

ขอบคุณชอุบ่อกันและพัฒนา ๑๕ สำนักงานพัฒนาพื้นที่ชายแดน
กองกำลังเรศวร (ศพชต.ทภ. ๓) ที่ช่วยรักษาความปลอดภัยตลอดแนว
ชายแดน พร้อมทั้งขอขอบคุณหมอบเอก จักรพงศ์ ศรีเมือง หมอบัญญา
สุดแดนไพร แห่งสถานีอนามัยบ้านสบเมย พร้อมทั้งคณะครูและนักเรียน
โรงเรียนบ้านสบเมย มีมิตรผู้เอื้ออารีช่วยเหลือพวกเราเสมอ

ขอขอบคุณเพื่อนๆ Karen Rivers Watch แห่งกอชูละที่เป็นแรงใจ
ให้พวกเราตั้งใจทำงานอย่างเต็มที่ ด้วยตระหนักดีว่าการทำงานของพวกเรานั้น
สะดวกสบายเหลือเกิน เมื่อเทียบกับพี่น้องที่อยู่บนแผ่นดินเพลิงคนละ
ปากฝั่งน้ำ

พวกเราทุกคนระลึกถึงพระดีพิชัย ปรากฏแนวชัย แห่งลำห้วยแม่แ๊ะหลวง
ผู้ทุ่มเทแรงกายแรงใจให้แก่งานวิจัยชิ้นนี้ตั้งแต่เริ่มต้น แต่ต้องจากไปก่อนที่จะได้
ชื่นชมผลงาน

ข้อมูล ความรู้ ความคิดเห็นที่เปล่งออกมาในคำพูดภาษาปากกณูของ
นักวิจัย ได้ถูกแปลและเรียบเรียงเป็นภาษาไทยโดยสะท้อน ชีววิชัยพงศ์ ชัยพร
ชีวลีริบุญ นพรัตน์ เกรือวัลย์ประสพ และล่ามจำเป็นในหมู่บ้านซึ่งไม่สามารถ
เอ่ยนามได้ครบทั้งหมด ขอขอบคุณในความอุทิศของล่ามเหล่านี้ไว้ ณ ที่นี้

งานวิจัยชิ้นนี้ไม่สามารถเกิดขึ้นได้เลยหากขาดนักอนุรักษ์ชาวปากกัญญอ แห่งป่าสาละวินซึ่งไม่อาจะระบุชื่อในที่นี้ได้ทั้งหมด ผู้อุทิศเวลา แรงกายและแรงใจ อย่างมีรู้จักเห็นคุณค่าตลอดระยะเวลาดำเนินงานกว่า ๓ ปีที่ผ่านมาในการ ร่วมกันทำงานและถ่ายทอดความรู้ที่มีเพื่อให้งานวิจัยเสร็จสมบูรณ์

นับครั้งไม่ถ้วนที่นักวิจัยจากหมู่บ้านไกลห่างต้องเดินเท้าออกมาถึง แม่น้ำเพื่อนั่งเรือ ต่อรถ จนมาถึงหมู่บ้านที่เราลงทำงาน และอีกหลายครั้งที่ เดินทางมาช่วยกันขนอุปกรณ์ต่างๆ ของคณะผู้ช่วยนักวิจัยเดินไต่ยอดคดอย ลุกแล้วถูกล่า ข้ามลำห้วยน้อยใหญ่เพื่อไปเก็บข้อมูลกันในหมู่บ้านใจกลางผืนป่า อีกทั้งยังต้อนรับดูแลผู้ช่วยนักวิจัยราวกับลูกหลาน จัดหาที่พักอันอบอุ่นและ อาหารอย่างดี น้ำใจและมิตรภาพอันงดงามเหล่านี้จะตริตรองในหัวใจของเรา เสมอไป

พวกเราตระหนักดีว่างานวิจัยปากกัญญอมีข้อจำกัดมากมาย เนื่องจาก เป็นการศึกษาร่วมกับชาวปากกัญญอ เป็นภาษาปากกัญญอเป็นครั้งแรก หากมี ข้อผิดพลาดประการใด คณะผู้ช่วยนักวิจัยผู้ทำหน้าที่บันทึกและเรียบเรียงข้อมูล ขอน้อมรับความผิดพลาดทั้งหมด

หากงานวิจัยชิ้นนี้มีคุณูปการใดๆ ก็ขอเป็นเสียงแห่งมโนธรรมในการ ปกป้องแม่น้ำ ผืนป่า ตลอดจนสิทธิและวิถีชีวิตของคนพื้นถิ่นแห่งลุ่มน้ำสาละวิน

ด้วยความสมานฉันท์

คณะนักวิจัยปากกัญญอสาละวิน

ศูนย์พัฒนาเครือข่ายเด็กและชุมชน

เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้

ริมสาละวินที่ไหลอย่างอิสระ ปลายฝน ๒๕๔๘

คำนำ

สาละวิน ตานลวิน น้ำคง หรือโคโหลโกล คือชื่อเรียกสายน้ำที่มีความยาวกว่า ๒,๘๐๐ กิโลเมตร เป็นสายเลือดของผืนแผ่นดินที่มีความหลากหลายของทรัพยากรธรรมชาติที่ได้ทำหน้าที่หล่อเลี้ยงผู้คนและสรรพชีวิตจากต้นกำเนิดที่ราบสูงทิเบต จนออกสู่ทะเลอันค้ำมั้นที่ปากน้ำที่รัฐมอญในประเทศพม่า

ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสายน้ำนั้นมีมาช้านาน จะเห็นได้ว่าชุมชนเกือบทั้งหมดจะถูกตั้งอยู่ใกล้แหล่งน้ำ น้ำและสายน้ำไม่ได้มีความหมายเพียงแค่ว่าสภาพเพียงการอุปโภคบริโภคเท่านั้น แต่ยังมีความหมายทางสังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณ การพึ่งพาอาศัยน้ำจึงเป็นจุดก่อเกิดวัฒนธรรม ประเพณีในการแสดงความเคารพนอบน้อมต่อธรรมชาติ เช่น จารีตที่ว่า การจะทำสิ่งใดจะต้องไม่กระทบต่อแม่น้ำ อาทิ ไม่สร้างบ้านขวางน้ำ ไม่ซุกทางลัดเกาะน้ำ ไม่ตัดไม้ขวางทางน้ำ เพราะมัน “ซัด” หรือไม่ดี ตามคำบอกสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งได้ซ่อนไว้ถึงความรู้ในการอยู่กับธรรมชาติอย่างเข้าใจและเคารพ ไม่ใช่เป็นเพียงแค่คำพูดที่คร่ำครึโบราณ

ดิน น้ำ ป่า และคน เป็นความสมดุลบนความหลากหลายที่แยกออกจากกันไม่ได้ ทุกสิ่งล้วนแต่เกี่ยวคู่และเชื่อมโยงกัน เป็นห่วงโซ่ที่มีผลกระทบต่อกัน ผู้คนในกลุ่มน้ำสาละวินตระหนักในเรื่องเหล่านี้เป็นอย่างดีและถ่ายทอดภูมิความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกคนรุ่นหนึ่ง ทั้งผ่านบทเพลง หรือ *ฮือทา* และพิธีกรรมต่างๆ ของแต่ละชนเผ่าหรือชุมชนที่มีทั้งเหมือนและแตกต่างกัน แต่ล้วนแล้วบอถึงการรักษาไว้ให้ลูกหลาน รวมถึงการสอนวิธีการทำมาหากิน

ให้กับคนรุ่นใหม่ มีทั้งวิธีการผลิตข้าวแบบไร้หมุนเวียน การหาปลา การหาของป่า สมุนไพร

แต่นับวันเรื่องราวดีๆ เหล่านี้ค่อยๆ เลือนหายไป คนที่จะถ่ายทอดก็เริ่มหมดไป คนรุ่นใหม่ที่ไม่ให้ความสำคัญจะเรียนรู้ก็น้อยลง นอกจากนี้ก็ติดาสังคมจากคนที่ไม่เข้าใจก็มักจะไปกำหนดอนาคตของชุมชนในทางที่ไม่สอดคล้องกับภูมิปัญญาที่สั่งสมมา

งานวิจัยปกากญอสาละวิน ถือเป็นความพยายามหนึ่งที่ได้รวบรวมข้อเท็จจริงทางสังคม วัฒนธรรม และความหลากหลายทางชีวภาพในลุ่มน้ำแห่งนี้และลำน้ำสาขา ซึ่งมีนักวิจัยคือผู้รู้ในชุมชนชาวปกากญอ และผู้ช่วยนักวิจัยจากองค์กรพัฒนาเอกชน เป็นงานวิจัยของท้องถิ่นโดยคนในท้องถิ่น เพื่อเป็นการถ่ายทอดแก่ชุมชนท้องถิ่นในการที่จะสืบทอดและทำความเข้าใจกับความรู้เหล่านี้ และเพื่อให้คนภายนอกได้รับรู้และยอมรับภูมิปัญญาเหล่านี้ อันจะก่อให้เกิดการป้องกัน และแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับชุมชน

คณะนักวิจัยและผู้ช่วยนักวิจัยปกากญอสาละวิน รวมถึงชุมชนที่ได้ร่วมกันทำงานวิจัยนี้ หวังว่าการรวบรวมความรู้อันมีค่านี้จะได้เป็นประวัติศาสตร์อีกบทหนึ่งของชีวิตผู้คนและความหลากหลายในลุ่มน้ำสาละวิน ซึ่งคงไม่ใช่ประวัติศาสตร์หน้าสุดท้ายแน่นอน เราจะต้องมีการสานต่อเจตนารมณ์นี้ต่อไปให้ดียิ่งขึ้น

ด้วยพลังแห่งศรัทธาและเคารพธรรมชาติ

สันติพงษ์ มุลพอง

ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาเครือข่ายเด็กและชุมชน

สมาคมฟื้นฟูและพัฒนาลุ่มน้ำสาละวิน

สารบัญ

กิตติกรรมประกาศ	ก
คำนำ	ง
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร	ช
Executive Summary	ฉ
แผนที่ลุ่มน้ำสาละวิน	ณ
แผนที่ระบบนิเวศแม่น้ำสาละวินชายแดนไทย-พม่า	ด
๑. ระเบียบวิธีวิจัย	๑
๒. ระบบนิเวศแม่น้ำสาละวินและลำน้ำสาขา	๑๕
๓. สายพันธุ์ปลา สายพันธุ์ชีวิตในลุ่มน้ำสาละวิน	๓๕
๔. เครื่องมือหาปลา ภูมิปัญญาแห่งสายน้ำ	๕๑
๕. เกษตรปกากญอ วิถีริมน้ำ วิถีแห่งศอยและหุบเขา	๗๑
๖. พรรณพืชอาหารและสมุนไพรจากป่าสาละวิน	๙๗
๗. สัตว์ป่า โป่ง และการอนุรักษ์ทรัพยากรโดยชุมชน	๑๐๙
ภาคผนวก	
ก. รายชื่อนักวิจัยหลัก	๑๒๑
ข. รายชื่อหมู่บ้าน	๑๒๒
ค. รายชื่อพันธุ์ปลา	๑๒๔
ง. รายชื่อพันธุ์ข้าวพื้นบ้านและพืชในไร่	๑๒๖
จ. รายชื่อพรรณพืชอาหารจากและสมุนไพรจากป่า	๑๓๔

งานวิจัยปกากญอสาละวิน บทสรุปสำหรับผู้บริหาร

งานวิจัยปกากญอ วิถีแม่น้ำและผืนป่าของปกากญอสาละวิน จัดทำโดยนักวิจัยชาวบ้านปกากญอ หรือชาวไทยเชื้อสายกะเหรี่ยงจาก ๕๐ หย่อมบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำสาละวินบนพรมแดนไทย-พม่า เขตอำเภอแม่สะเรียง และอำเภอสบเมย จังหวัดแม่ฮ่องสอน การศึกษาครอบคลุมพื้นที่ตลอดแนวพรมแดนตั้งแต่ผาตั้งลงไปจนถึงสบเมย โดยศึกษาข้อมูลฐานในประเด็น พันธุ์ปลา เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน การเกษตร พรรณพืชในป่า และสังคม วัฒนธรรมของชาวปกากญอ เพื่อนำมาอธิบายความสลับซับซ้อนของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพในลุ่มน้ำสาละวิน วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของชุมชนที่ตั้งอยู่บนฐานของระบบนิเวศดังกล่าว ตลอดจนพิธีกรรมและความเชื่อของชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

งานวิจัยปกากญอสาละวินได้นำเอาวิธีการวิจัยที่บ้านที่ดำเนินการที่ ปากมูนมาปรับใช้ แต่ยังคงตั้งบนฐานงานวิจัยที่บ้าน นั่นก็คือ ชาวบ้านเป็น นักวิจัยโดยใช้ความรู้พื้นบ้านในการอธิบายข้อมูลด้านต่างๆ ภายใต้การสนับสนุน ขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมที่ช่วยประสานงานและช่วยจัดทำ เอกสารในฐานะผู้ช่วยนักวิจัย

งานวิจัยปกากญอสาละวินได้ใช้วิธีการวิจัยผสมผสานกัน ทั้งการ ประชุมกลุ่มนักวิจัย การสำรวจภาคสนาม การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยดำเนินการในเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๔๖-กันยายน ๒๕๔๗ รวมระยะเวลาทั้งสิ้น ๒ ปี ๗ เดือน โดยใช้ ภาษาถิ่น คือ ภาษาปกากญอสะกอ เป็นภาษาหลักในการสื่อสาร

ผลการศึกษาพบว่าแม่น้ำสาละวินตลอดเส้นพรมแดน มีระบบนิเวศมากถึง ๑๘ ระบบ อาทิ แก่ง วังน้ำ หาดทราย และระบบนิเวศย่อยตามลำห้วยสาขาอีก ๑๕ ระบบ ซึ่งความหลากหลายซับซ้อนทั้งหมดนี้ เป็นทั้งบ้านของปลานานาชนิด และแหล่งหาอยู่หากินของชาวบ้าน

การศึกษาพันธุ์ปลาในแม่น้ำสาละวินและลำห้วยสาขาพบพันธุ์ปลา ๗๐ ชนิด โดยชาวบ้านใช้เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน ๑๘ ชนิด ซึ่งสอดคล้องกันกับระบบนิเวศที่สลับซับซ้อนและฤดูกาล เครื่องมือหาปลาบางชนิด มีไว้สำหรับผู้หญิงโดยเฉพาะ เพราะผู้หญิงมีความสามารถในการใช้เครื่องมือได้ดีกว่า

วิธีการหาปลาบางชนิดแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและความเชื่อของคนต่อธรรมชาติ เช่น การตักแค หรือกั้นแคของลำห้วยเพื่อจับปลา ชาวบ้านเชื่อว่าถ้ามีการกั้นแคลำห้วยเพื่อจับปลาแล้วไม่ปล่อยน้ำให้เป็นอิสระดั้งเดิม ต่อไปก็จะไม่มีปลาอีก

การศึกษาในประเด็นเกษตรปกาเกอญอ พบว่าชุมชนในพื้นที่ต่างๆ ในป่าสาละวินมีวิถีการเกษตรที่แตกต่างกันตามลักษณะภูมินิเวศ โดยสามารถแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. เกษตรริมฝั่งน้ำสาละวิน ทุกปีเมื่อแม่น้ำสาละวินเริ่มลดระดับหลังฤดูฝนเกิดเป็นหาดทรายยาวตลอดริมฝั่ง พื้นที่อันอุดมสมบูรณ์ด้วยแร่ธาตุที่พัดพามากับสายน้ำเหล่านี้คือแปลงเกษตรของชาวบ้านริมฝั่งน้ำ โดยปลูกพืชต่างๆ กว่า ๓๐ ชนิด เช่น ถั่ว แตงโม ยาสูบ เพื่อบริโภคในครัวเรือนหรือนำไปแลกเปลี่ยนในชุมชน เกษตรริมน้ำสร้างความมั่นคงทางอาหารแก่ชุมชนริมฝั่งน้ำสาละวินตลอดฤดูแล้ง

๒. ไร่หมุนเวียน เป็นหัวใจของการผลิตของชุมชนสาละวิน ชาวบ้านทุกคนครบครัวทำไร่หมุนเวียนโดยหมุนเวียนไปประมาณ ๕-๘ ปี ในไร่ของชาวบ้านสาละวินมีพันธุ์ข้าวไร่พื้นเมืองถึง ๕๒ ชนิด และพืชอาหารปลูกผสมกันไป

อีกกว่า ๑๓๐ ชนิด

๓. การทำนา ชุมชนริมห้วยสาขาในป่าสาละวินจะทำนาบนที่ราบลุ่มริมฝั่งลำห้วย โดยมีการจัดการน้ำด้วยวิถีพื้นบ้านในระบบเหมืองฝาย เป็นการ “ขอยืมน้ำ” จากลำห้วยให้ไหลผ่านนาขั้นบันได หล่อเลี้ยงต้นข้าวและไหลกลับคืนสู่ลำห้วยดังเดิม ทุกปี ชาวบ้านที่ใช้ฝายจะร่วมกันทำพิธีเลี้ยงผีฝาย เพื่อขอคุณสรรพสิ่งที่มอบความอุดมสมบูรณ์แก่ผืนนา

ตลอดรอบปีของการเกษตรทั้งไร่มุขเวียนและนา พบว่าชาวบ้านมีพิธีกรรมจัดขึ้นในทุกช่วง เพื่อขออนุญาตผืนดิน แม่น้ำ และป่า ในการทำการเกษตรเพื่อเลี้ยงครอบครัว พิธีกรรมเหล่านี้เป็นการแสดงความเคารพต่อสรรพสิ่งและธรรมชาติ ซึ่งแนวคิดที่เคารพในธรรมชาติถูกปลูกฝังอยู่ในทุกชีวิตแห่งป่าสาละวิน

เนื่องจากพื้นที่ทำการศึกษาอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า จึงมีประเด็นการวิจัยเรื่องสัตว์ป่า เพื่อศึกษาถึงความรู้และความเชื่อของชุมชนในการรักษาป่าและสัตว์ป่า

โป่ง คือแหล่งแร่ธาตุที่สัตว์ป่านานาชนิดลงมากิน ชาวบ้านจะไม่ไปข่มขึงสัตว์ที่กำลังหากินบริเวณโป่ง เพราะเชื่อว่าผีเจ้าของคูแลกเปลี่ยน ตั้งคำผู้เฒ่าพบว่าสอนลูกหลานให้จำสืบทอดๆ กันมาว่า “ทุกสิ่งล้วนมีเจ้าของ เรากินเราใช้แค่พอเลี้ยงชีวิต ไม่ทำลาย เพื่อให้ลูกหลานได้มีกินสืบทอดไป”

นอกจากนี้แต่ละชุมชนก็มีกฎเกณฑ์ในการห้ามล่าสัตว์บางชนิดอย่างชัดเจน มีการกำหนดโทษปรับ หลายหมู่บ้านมีการจัดตั้งเขตรักษาพันธุ์ปลา และเขตป่าอนุรักษ์ เพื่อการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน

ป่าสาละวินอันอุดมสมบูรณ์มีพรรณพืชมากมายที่ชาวบ้านได้ใช้เป็นอาหารและยาสมุนไพรด้วยความรู้พื้นบ้าน โดยชาวบ้านสามารถเข้าถึงพืชสมุนไพร ๗๗ ชนิด พืชอาหาร ๓๘ ชนิด และพืชที่เป็นทั้งอาหารและสมุนไพร ๒๓ ชนิด พรรณพืชเหล่านี้คือความมั่นคงของชุมชนในผืนป่าสาละวิน

สังคมวัฒนธรรมของชาวปกากญอแห่งลุ่มน้ำสาละวิน ชุมชนในผืนป่า
สาละวินเกี่ยวเนื่องถึงกันโดยเป็นเพื่อน เป็นเครือญาติ ไปมาหาสู่ช่วยเหลือกัน
และร่วมในพิธีกรรมต่างๆ สร้างความแน่นแฟ้นระหว่างคนและชุมชนในลุ่มน้ำ
การศึกษาพบว่าชุมชนสองฝั่งสาละวิน เชื่อมโยงกันโดยไม่มีพรมแดนของรูฐชาติ
เป็นอุปสรรค แม้ในหลายชุมชนจะไม่มีสถานบุคคล ไม่มีสัญชาติไทย แต่ก็ยัง
สัมพันธ์เหนียวแน่น และสืบทอดคำสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ที่ว่า

“ฮ่อทีกะต๋อที ฮ่อก๋อกะต๋อก๋อ กินน้ำรักษาน้ำ อยู่ป่ารักษาป่า”

สายธารแห่งวัฒนธรรมและการอนุรักษ์ธรรมชาติของชาวปกากญอจึง
ยาวไกลเหมือนกับการไหลของแม่น้ำสาละวินนั่นเอง

